

СВЕЩЕНО ПРОСТРАНСТВО БЕЗ КРАЙ: СТЕНОПИСНО ИЗОБРАЖЕНИЕ НА КОЛОНАДА ОТ ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ¹

Ива Досева

Резюме: Сред оскъдните свидетелства за стенописната украса на Епископската базилика на Филипопол е фрагмент в долния дял на северния портук, състоящ се от два живописни слоя, полагани последователно през IV – V век и през V – VI век. Изпълнени са в *buon fresco*, представляват имитация на камък. По-ранното изображение е на квадров градеж. Декорацията на втория живописен слой следва усложнена композиционна схема, т.нар „колони и ортостати“. В анализа са приведени аналози от различни материали от римския и ранновизантийския период. Изказва се предположението, че живописните колони в долния регистър на стените са проекция на реалните колони в църквата и изобразяват църковния интериор. Те се призовават да „отворят“ в безкрайността сакралното пространство и да визуализират идеята, че то е Божи дом, вместилище на невместимото, в което Господ присъства невидимо и неописуемо.

Ключови думи: стенопис, имитация, колона, ортостат, презграда

Сред приносите на изследователско-реставрационния екип на Епископската базилика на ранновизантийския Филипопол² е издирването, съхранението, проучването и публикуването на малкото стенописни фрагменти, останали *in situ*, върху деструктурирани зидове или изпадали в терена³. Ако за технологичните особености са достигнати конкретни

¹ Изказвам благодарността си към проучвателския екип за предоставената ми възможност за работа и за съдействието на: г-жа Жени Танкова, ръководител на археологическите разкопки (2016-2019), доц. Елена Кантарева-Дечева, ръководител на консервацията на мозайките и архитектурната скулптура и г-р Станислав Станев, консултант на консервацията на мозайките и архитектурната скулптура. Изследването е част от индивидуалния ми проект към Института за изследване на изкуствата при Българската академия на науките: „Архитектурната скулптура в Епископската базилика на Филипопол“ (2017-2020).

² **Stanev, Stanislav, Tankova, Jeni.** The Episcopal Basilica of Thracian (Plovdiv, Bulgaria). In: *Proceedings of XVII International Congress of Christian Archaeology* (Utrecht & Nijmegen, The Netherlands, 2-6 July 2018) (in print); **Kantareva-Decheva, Elena, Stanev, Stanislav.** New mosaic floors in the Episcopal basilica of Philippopolis. *Proceedings of XIV Conference of Association Internationale pour l'Étude de la Mosaïque Antique (AIEMA)*, (Nicosia, Cyprus, 15-19 October 2018). (in print). Началото на изграждане на църквата и на по-късните преустройства е обект на уточнение в рамките на IV-VI век.

³ **Кантарева-Дечева, Елена, Дечева-Учкунова, Райна.** Проучване на стенна декорация –

изводи, то цялостният вид на стенната украса и декоративната ѝ програма остава отвъд сферата на предположенията. Несъмнено в сакралното пространство е бил осъществен синтез на монументалните изкуства – мозаечни настилки, архитектурна скулптура, живопис – създаващ среда за събранието на вярващите и евхаристийното преломение на хляба.

Най-големият живописен фрагмент (92x33 см) се намира в долния дял на северната стена на помещение при северния портик, простиращ се западно от базиликата.

1. Два последователни стенописни слоя, фреско, Епископска базилика на Филипопол, северен портик, IV – VI век. Фотография: Станислав Станев

Запазени са два слоя, които представляват имитация на камък и затова имат „архитектурен“ характер. Живописта е изпълнена в *buon fresco*⁴. Обичайно изображенията на каменен градеж и на облицовъчни каменни пана следват реалната строителна практика, изтъкват декоративните качества на различните видове камък, на цветовете, фактурата им. Късноантичните живописни реплики на архитектури мотиви, своеобразен отглас на четирите помпейски стила, постепенно

живопис и пластика от Епископската базилика на Филипопол. В: *Втора международна научна конференция. Наука, образование и иновации в областта на изкуството*. Пловдив, 24-26 октомври 2019, Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“, Пловдив, 2019, с. 385-390. [Kantareva-Decheva, Elena, Decheva-Uchkunova, Rayna. Prouchvane na stenna dekoratsiya – zhivopis i plastika ot Episkopskata bazilika na Filipopol. In: *Vtora mezhdunarodna nauchna konferentsiya. Nauka, obrazovanie i inovatsii v oblastta na izkustvoto*. Plovdiv, 24-26 oktombri 2019, Akademiya za muzikalno, tantsovo i izobrazitelno izkustvo „Prof. Asen Diamandiev“, Plovdiv, 2019, p. 385-390.].

⁴ **Кантарева-Дечева**, Елена, **Дечева-Учкунова**, Райна. Цит. съч., с. 387. [Kantareva-Decheva, Elena, Decheva-Uchkunova, Rayna. Op.cit., p. 387.].

достигат високо ниво на стилизиране на миметичните форми⁵.

По-ранният стенописен фрагмент (IV – V в.) възпроизвежда квадров градеж; използван е червен пигмент, врязани линии очертават блоковете⁶.

2. Изображение на квадров градеж, фреско, Епископска базилика на Филипопол, северен портал, първи слой, IV – V век. Фотография: Станислав Станев

Приложеният подход кореспондира с първия помпейски „инкрустационен стил“, който е вдъхновен от елинистическия „структурен стил“⁷. Изглежда, че намереното в базиликата решение има общо и с опростената версия на „стила на зоните“, по-добре известна от украсата на късноантичните езически и християнски гробници⁸.

⁵ **Jelicic Radonic**, Jasna. *Ranokrscanske Freske u Lovrecini na Bracu, Prijateljev zbornik I Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (Split), 1992, no 32, s. 139; **Δουκατά – Δεμερτζή**, Σοφία. Η τοιχογραφία του Βαπτιστηρίου της Βασιλικής Α΄ των Φιλίππων. Σε: **ΛΕΠΕΤΥΜΝΟΣ. Μελέτες Αρχαιολογίας και Τέχνης. ΥΣΤΕΡΗ ΡΩΜΑΪΚΗ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ, ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ** 2018, σ. 140 [**Doukata - Demertzi**, Sofia. The Fresco of the Baptistery of Basilica A in Philippi. In: **LEPETYMNOS. Studies in Archaeology and Art. LATE ROMAN, BYZANTINE, POSTBYZANTINE PERIOD Thessaloniki**. 2018, p. 140].

⁶ **Кантарева-Дечева**, Елена, **Дечева-Учкунова**, Райна. Цит. съч., с. 386-387 [**Kantareva-Decheva**, Elena, **Decheva-Uchkunova**, Rayna. Op. cit., p. 386-387].

⁷ **Anderson**, Maxuell L. *Pompeian Frescos in the Metropolitan Museum of Art. The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Winter 1987/88. Vol. XLV, no 3, p. 6-7; 38, 42, 50; Вж. **Вълева**, Юлия. Декоративни и иконографски особености на погребалната живопис (IV-VI век.). *Изкуство*, 1984, № 1, с. 22. [**Valeva**, Yuliya. *Dekorativni i ikonografski osobenosti na pogrebalnata zhivopis (IV-VI vek.)*. *Izkustvo*, 1984, no. 1, p. 22.].

⁸ Украсата им е с цокъл, пояс ортостати (правоъгълни пана, имитиращи градеж),

Декорацията на втория живописен слой (V – VI в.) в базиликата е с усложнена композиция. Запазени са пет хоризонтални реда изображения на каменни (?) детайли в сиво, тъмнозелено, бяло, охра и керемиденочервено; в десния дял на фрагмента личат бяла атическа база, заемаща височината на редовете в тъмнозелено и бяло, и тъмнозелена колона върху нея.

3. Изображение на колона с ортостат, фреско, Епископска базилика на Филипопол, северен портал, втори слой, V – VI век. Фотография: Станислав Станев

Вероятно „архитектурните“ схеми и на двата стенописни слоя са следвани при целия долен регистър в помещението, а украсата в останалите пространства на църквата е аналогична, както подсказват някои запазени фрагменти.

На фона на множеството примери за живописно имитиране на каменни (мраморни) облицовки, композициите с колони в долния регистър

фриз с имитация на редове зидария, над него – същинска стена, увенчана с корниз: **Вълева**, Юлия. **Декоративни и иконографски ...**, с. 22. [Valeva, Yuliya. *Dekorativni i ikonografski osobenosti ...*, p. 22.]; **Valeva**, Julia. *La peinture murale en Thrace pré-romaine*. In: Dubois, Y. avec U. Niffeler (dir.) *Pictores per provincias II – status quaestionis, Actes du 13e Colloque de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA). Université de Lausanne, Anthropole, du 12 au 16 septembre. Antiqua 55. Basel, 2018, p. 38-42.*

на ранновизантийски култови сгради са сравнително редки. Повечето публикувани паметници, които са ми известни, произхождат от Гърция⁹. На територията на съвременна България изображения на колони са установени в епископския комплекс (църкви № 1¹⁰, 3¹¹ и 4¹², в мартурия¹³ и бантистерия¹⁴) в Партикопол (Сандански), в църква № 2 в Никополус ад Нестум (Гърмен)¹⁵ и църквата при термите в Август Траяна (Стара Загора)¹⁶.

Благодарение на по-добре запазените образци в базилика А и В бантистерия във Филипи¹⁷, в наоса на епископската базилика в Стоби¹⁸, в Ловречина (Хърватия)¹⁹, е изяснен целият вид на декоративната схема: върху стилобат (и/или плочник) са стъпили колони с бази и капители, носещи антаблеман; в интерколумниите са разположени пана. Някои от паната са украсени с т.нар. вписани четириъгълници, напомнящи техниката *opus sectile*²⁰. Общото впечатление е за живописно подражание

⁹ **Δουκατά – Δεμερτζή**, Σοφία. Op. cit. σ. [**Doukata - Demertzi**, Sofia. Op. cit.].

¹⁰ **Popova-Moroz**, Vanya. Sandanski. Malereifrgmente der Basilika 1 und des angeschlossenen Gebäudekomplexes. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien 1999, p. 84-87, Nr 69, Abb. 190.

¹¹ **Stoyanova-Serafimova**, Dimka. Sandanski. Wandmalereireste der Basilika 3. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien 1999, s.87-88, Nr 70, Abb. 193.

¹² **Zimmermann**, Barbara. Sandanski. Wandmalereireste der Basilika 4. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien 1999, p. 88-92, Nr 71, Abb. 196.

¹³ Наблюдения на автора.

¹⁴ **Petrova**, Svetla. The Baptistry of the Episcopal Basilica in Particopolis. *Nis and Byzantium*. Niš, 2016, XVI, p. 142-143. figs. 6, 8 a,b.

¹⁵ **Popova-Moroz**, Vanya. Nicopolis ad Nestum. Wandmalereireste der frühchristlichen Basilika 2 und deren Gräber. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien 1999, s. 81-83, Nr 66, Abb. 180.

¹⁶ **Nikolov**, Dimitar. Malereifragmente einer frühchristlichen Kirche in der Thermen. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, s. 36-37, Abb. 63.

¹⁷ **Δουκατά – Δεμερτζή**, Σοφία. Op. cit. [**Doukata - Demertzi**, Sofia. Op. cit.].

¹⁸ **Tutkuvski**, Miško. Paintings in the Old Episcopal Basilica in Stobi – Analyses of the Technical-Technological Characteristics, In: *Folia Archaeologica Balkanica*. Skopje: Faculty of Philosophy, 2018, IV, p. 378-385, figs. 2, 7, 8, 11.

¹⁹ **Jelicic Radonic**, Jasna. Op. cit.

²⁰ За късноантичните паметници на Балканите, дали възможност за изяснение генезиса, характеристиките, значението на имитирането каменни облицовки в *opus sectile*: **Вълева**, Юлия. Цит. съч., с. 22 [**Valeva**, Yuliya. Op. cit., p. 22-23]; **Rakocija**, Miša. Painting in the crypt with an anchor in Niš. In: *Nis and Byzantium*. Niš, 2009, VII, p. 176-177, Fig. 130, 132, 134; **Valeva**, Julia. La peinture funéraire dans les provinces orientales de l'Empire romain dans l'Antiquité Tardive. *Hortus Artium Medievalium (Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages)*, Zagreb, Croatia, 2001, Vol. 7, p. 173-174; **Valeva**, Julia. La peinture romaine des provinces de Mésie, de Thrace et de Dacie. In: Dubois, Y. avec U. Niffeler (dir.) *Pictores per provincias II – status quaestionis, Actes du 13e Colloque de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA). Université de Lausanne, Anthropole, du 12 au 16 septembre. Antiqua 55*. Basel, 2018, p. 173-176.

на облицовка на стена, която е артикулирана чрез пластични детайли.

Стенописите в нартекса на църква А в Дион (Гърция) са по-детайлизирани²¹ и предоставят повече възможности за тълкуване.

4. Изображение на колонада с ортостати, фреско, базилика А в Дион, наос, V век.
Фотография: по П. Енотита Пиериас / P. Enotita Pierias

Симптоматичното е, че между стилобата и ортостатите е разположена тъмнозелена ивица, преминаваща и под т.нар. крака на базите (издатини от долната страна на плинтите, рядко срещана особеност на реалните атически бази²²). Изглежда, че тя е фон, означаващ „празнина“. В такъв случай композицията би трябвало да представя не облицовка, а колонада с презградни пана. Тук, както и в другите приведени паралели, базите на колоните се проектират точно върху обособеното поле над стилобата, т.е. върху „празното пространство“, а паната са „прикрепени“ към колоните.

С идеята за презграда Миша Ракоция свързва и по-абстрактни форми при живописната имитация на каменни плочи в някои раннохристиянски

²¹ **Енотита Пиериас**, Περιφερειακή. Διον. Σε: Ασημακοπούλου-Ατζακά, Π. (γενικός συντονισμός) Σύσταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος. III. Μακεδονία-Θράκη, 2: Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Μεκεδονίας και της Θράκης (εκτός Θεσσαλονίκης), Βυζαντινά Μνημεία 18 (ΑΠΘ, ΚΒΕ- ΜΙΕΤ), Θεσσαλονίκη 2017 Μερos Α', σ. 147-148; Μερos Β', πίν. 285, β. [**Enotita Pierias**, Peripheriaki. Dion. In: Asimakopoulou-Atzaka, P. (general coordination) *Constitution of the Early Christian Mosaic Floors of Greece. III. Macedonia-Thrace, 2: The Mosaic Floors of Macedonia and Thrace (except Thessaloniki)*, Byzantine Monuments 18 (AUTH, ΚΒΕ- ΜΙΕΤ), Thessaloniki, 2017, Vol. A, 147-148; Vol. B. fig. 285, β.].

²² Сред примерите са мраморните бази, преизползвани в Епископската базилика на Пармикопол: **Petrova**, Svetla. *The Roman Architectonic Decoration Reused in the Early Christian Buildings of Parthiopolis*. - *Патримониум*. МК. Списание за културното наследство - споменици, реставрация, музеи, Скопје: Каламус 2017, Год.10, бр.15, с. 142, обр. 5А. [PATRIMONIUM. МК. *Spisanie za kulturnoto nasledstvo- spomenici, restavracija, muzei*, Skopje: Calamus, Year 10, no. 15, p, 142, fig. 5A.].

гробници²³. Сред примерите са изобразенията на ажурни пана в долния регистър на църковния интериор, под стенописите с „колонида и ортостати“ в наоса на базиликата в Стоби²⁴. Сходни, но реални решетки от камък, дърво, метал са използвани за презграждане на различни пространства още от Античността, а ранните олтарни презгради не се отличават от тях. Презградни ажурни пана, свързани със стълбчета, са нарисувани в долния регистър на гробница в Найсус (Ниш)²⁵. Ранновизантийски мозаечни изобразения на олтарни презгради с ажурни пана се намират върху пода на олтарното пространствено на базилика № 7 в Пауталия (Кюстендил)²⁶ и близо до олтара на църква в Одесос (Варна, ул. „Хан Крум“)²⁷. Следователно, съществува определен модел за означаване на презградни конструкции. Те може да се разполагат на различни места в интериора на християнските сакрални сгради, но близо до реалната конструкция, която възпроизвеждат.

Декоративната схема „колонида и ортостати“ се приема за отражение на втория помпейски стил, в чиито ранни прояви към изобразенията на зиданата стена се добавят живописни колони, въображаемо пробиващи равнината и отварящи заден план. В по-късните етапи на развитие на стила отвъд колоните се разгръщат фантастични панорами, с които се постига усъвършенствана зрительна измама²⁸. Като друг източник на схемата, приложена във Филипол, може да се приеме и производният на „стила на зоните“ „голям колонен ордер“ от времето на Тетрархията и на Константин I, който възвръща към рационалното структурно членение на стените, характерно за елинската декорация, в противовес на илюзорността на помпейските стилове²⁹.

Изобразения на колони, редувани с ортостати от края на II до към IV

²³ **Rakocija**, Miša. Op. cit., p. 260, figs. 13-15.

²⁴ **Tutkuvski**, Miško. Op. cit., p. 382, fig. 11.

²⁵ **Ракоција**, Миша. Још једном о сликарствустарохришћанске гобнице са фигуралним представама у Нишу. У: *Ниш и Византија*. Ниш, XII, 2014, с. 56-61, сл. 3, 8-14. [**Rakotsija**, Misha. Josh jednom o slikarstvustarokhrishhanske gobnitse sa figuralnim predstavama u Nishu. In: *Nis and Byzantium*. Nish, 2014, XII, p. 56-61, fig. 3, 8-14.].

²⁶ **Popova**, Vanja, **Lirsch**, Alexander. Mosaiken aus der extramuralen sog. Basilika Nr 7 odre Basilika des Bitus. Im: Pillinger, R., Al. Lirsch, V. Popova (Hg.). *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Mosaiken Bulgariens*. Reihe: Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 483, Reihe: Archäologische Forschungen, Bd. 25, Erscheinungsjahr, 2016, s. 410-421, Nr 92, Abb. 889-890.

²⁷ **Mincev**, Aleksandar. Mosaiken aus der frühchristlichen Basilika in der Han Krum-Strabe. Im: Pillinger, R., Al. Lirsch und V. Popova (Hg.). *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Mosaiken Bulgariens*. Reihe: Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 483, Reihe: Archäologische Forschungen, Bd. 25, Erscheinungsjahr, 2016, Nr 34. p. 25-37, Nr 2, Abb.19.

²⁸ **Anderson**, Maxuell, L. Op.cit., p. 7-9.

²⁹ **Вълева**, Юлия. Декоративни и иконографски ..., с. 22-23. [**Valeva**, Yuliya. Dekorativni i ikonografski osobenosti ..., p. 22-23]; **Valeva**, Julia. La peinture funéraire ..., p. 169-172.

век на територията на България са засвидетелствани в аристократични къщи във Филипопол (на Небет мене)³⁰, Никополис ад Нестум³¹, както и в претория и в къща *extra muros* в Нове (Свищов)³². Оскъдните запазени данни отчасти се допълват от реалните мраморни облицовки на жилищни сгради, например, във вила Армира (II в., функционира до кр. IV в.) в градската територия на Агрианопол (при Ивайловград)³³ и *Domus* в Августа Траяна (Стара Загора) (IV в., функционира до V в.)³⁴. Техните стени са с облицовъчни пана, съчетани с релефни елементи – пиластри с бази и капители. Във вила Армира се забелязва, че точно както при стенописите, базите на пиластрите се равняват на височината на регистъра плочи, върху който се проектират.

Размерите на пиластрите в интериора на цитираните жилищни комплекси, които по вида си са перистилни, приблизително отговарят на размерите на реалните колони. По този начин „колонната“ тема е развита в ансамбъл на съразмерни архитектурни и декоративни елементи. Тълкувам пиластрите като декоративни релефни изображения на колони, защото нямат реална носеща функция. Също, постигнатият краен ефект, независимо от разнообразните техника и материали, включително полихромията на релефните каменни детайли, често е идентичен; имитирането може да не е с утилитарна цел, а проява на майсторски умения. Сред множеството примери за полихромията и гравирани е втората мраморна облицовка в *Domus* в Августа Траяна. Нещо повече, съгласно наблюденията на Юлия Вълева, мотивите и техниката са в унисон с мозаечната украса на пода³⁵. Каменните елементи може да бъдат заменени от оцветен цук, както е в гробница от градската територия на Одесос (Шкорпиловци)³⁶, в поредица аристократични къщи от II– VI век (Ескус, Нове, Марцианорол, Анхиало, вила Армира)³⁷.

С разнообразни материали и техника се отличава и декорацията на Епископската базилика на Филипопол. От там произхожда фрагмент от цуков фриз с йонийска кима³⁸, вероятно подобен на фриза от жилищна

³⁰ **Valeva, Julia.** La peinture romaine des provinces ..., p. 941.

³¹ Ibid., p. 931, Fig. 4.

³² Ibid., p. 931, 933-934, Figs. 6, 9.

³³ **Вълева, Юлия.** Елитна жилищна архитектура и декор в диоцеза Тракия. В: Станев, Ст., В. Григоров и Вл. Димитров (ред.). *Изследвания в чест на Стефан Бояджиев*. С.: НАИМ, 2011, с. 19-20, обр. 3, 5. [**Valeva, Yuliya.** Elitna zhilishtna arhitektura i dekor v diotseza Trakiya. In: Stanev, St., V. Grigorov and V. Dimitrov (red.). *Studies in honour of Stefan Boyadzhiev*. Sofiya: NAIM, 2011, p. 19-20. figs. 3, 5].

³⁴ Пак там, с. 41-52. [Ibid., p. 41-52.].

³⁵ Пак там, с. 43, 49-50. [Ibid., p. 43, 49-50.].

³⁶ **Valeva, Julia.** La peinture funéraire..., p. 171, figs. 7-8.

³⁷ **Valeva, Julia.** La peinture romaine..., p. 931, 933-934, 936-938.

³⁸ **Кантарева-Дечева, Елена, Дечева-Учкунова,** Райна. Цит. съч., с. 386. [**Kantareva-**

сграда в града³⁹. Някои от интерколумниите са били с ниски зидове с релефно щуково покритие, с вид на профилирани мраморни пана⁴⁰.

5. Ортостат, щук, Епископска базилика на Филипопол, втори интерколумний на северната редица колони в наоса, V – VI век. Фотография: Станислав Станев

При археологическите разкопки в църквата са открити и няколко фрагмента от мраморна облицовка в нисък релеф – канелирани пиластри, възможно тълкуваеми като изображения на канелирани колони. Би могло и тези фрагменти да са заети от римски сгради и да са използвани не по предназначението си.

Decheva, Elena, Rayna Decheva-Uchkunova. Op.cit., p. 386.].

³⁹ **Кесякова, Елена.** Аристократичният дом на Филипопол. В: Генчева, Е. (ред.) *Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva. Югоизточна Европа през античността, VI в. пр. Хр. – началото на VII в. сл. Хр.* София, 2008, с. 238, 242, ф. 15; [**Кесякова, Елена.** Aristokratichtniyat dom na Filipopol. In: Gencheva, E. (red.) *Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva. Yugoiztochna Evropa prez antichnostta, VI v. pr. Hr. – nachaloto na VII v. sl. Hr.* Sofiya, p. 238, 242, fig. 15]; **V Valeva, Julia.** La peinture romaine..., p. 936, fig. 11.

⁴⁰ **Кантарева-Дечева, Елена, Дечева-Учкунова, Райна.** Цит. съч., с. 386. [**Кантарева-Decheva, Elena, Rayna Decheva-Uchkunova.** Op.cit., p. 386.].

6. Изображения на колони, мрамор, нисък релеф, Епископска базилика на Филипопол.

Антикизиращият общ вид на стенописните колони вероятно се дължи на обстоятелството, че повечето църкви, в които са засвидетелствани, произхождат от римски градове, а наследеното обилие древни архитектурни детайли продължава да бъде „в обръщение“. Майсторите строители и зографите все още принадлежат към поколенията, обучавани според принципите на античната култура⁴¹.

При сравнение с римските интериори, в църковните се променят пропорциите между реалните и рисуваните колони, поставяйки поновому въпроса за първообраза и смисъла на изображенията на колони. Тъй като всички елементи в църковния комплекс са взаимодействащи си звена на една система – свещено пространство, което е „вместилище на невместимото“⁴² – в декорацията се провеждат целенасочени

⁴¹ **Ousterhout**, Robert. *Eastern Medieval Architecture: The Building Traditions of Byzantium and Neighboring Lands*. Onassis Series in Hellenic Culture. Oxford, 2019, p. 104.

⁴² **Ćurčić**, Slobodan. *Architecture as Icon*. In: Ćurčić, Sl. and Ev. Hadjistryphonos (eds.). *Architecture as Icon: Perception and Representation of Architecture in Byzantine Art*. Princeton, NJ: Princeton University Art Museum, 2010, p. 3-38; **Lidov**, Aleksey. *The Temple Veil as a Spatial Icon Revealing an Image-Paradigm of Medieval Iconography and Hierotopy*. *IKON*, 2014, no 7, p. 99-100. Епитетът на св. Богородица *χωρίον τοῦ ἀχωρήτου* за първи път се споменава през V в. от св. Кирил Александрийски: **Cyrrilli Alexandriae Archiepiscopi**. *Homilia*, XI. PG 77, p. 1032 D. https://books.google.bg/booksid=Qb7UAAAAMAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. (accessed 13 September 2020); **Osterchout**, Robert. *The Virgin of the Chora: An Image and its Contexts*. In: Osterchout, R. and L. Brubaker (eds.). *The Sacred Image. East and West*. Illinois Byzantine Studies IV. Chicago, 1995, p. 94, n. 5.

несъответствия в мащаба, които са първостепенни изразни средства. Затова допускам възможността колоните в долния регистър на стените да са проекция на колоните в църквата и да са образ на църковния интериор. Така те са призвани да „отварят” в безкрайността сакралното пространство и да визуализират идеята, че то е Божи дом, вместилище на невместимото, в което Господ присъства невидимо и неописуемо.

БИБЛИОГРАФИЯ

Вълева, Юлия. Декоративни и иконографски особености на погребалната живопис (IV-VI век.). *Изкуство*, 1984, № 1, с. 20-25. [**Valeva**, Yuliya. Dekorativni i ikonografski osobenosti na pogrebalnata zhivopis (IV-VI vek.). *Izkustvo*, 1984, no. 1, p. 20-25.].

Вълева. Юлия. Елитна жилищна архитектура и декор в диоцеза Тракия. В: Станев, Ст., В. Григоров и Вл. Димитров (ред.). *Изследвания в чест на Стефан Бояджиев*, София: НАИМ, 2011, с. 17-56. [**Valeva**. Yuliya. Elitna zhilishtna arhitektura i dekor v diotseza Trakiya. - In: Stanev, St., V. Grigorov and Vl. Dimitrov (red.). *Studies in honour of Stefan Boyadzhiev*, Sofia: NAIM, 2011, p. 17-56.].

Кантарева-Дечева, Елена, **Дечева-Учкунова**, Райна. Проучване на стенна декорация – живопис и пластика от Епископската базилика на Филипопол. В: *Втора международна научна конференция. Наука, образование и иновации в областта на изкуството*, Пловдив, 24-26 октомври 2019, Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“, Пловдив, 2019, с. 385-390. [**Kantareva-Decheva**, Elena, **Decheva-Uchkunova**, Rayna. Prouchvane na stenna dekoratsiya – zhivopis i plastika ot Episkopskata bazilika na Filipopol. V: *Vtora mezhdunarodna nauchna konferentsiya. Nauka, obrazovanie i inovatsii v областта на изкуството*, Plovdiv, 24-26 oktombri 2019, *Akademiya za muzikalno, tantsovo i izobrazitelno izkustvo „Prof. Asen Diamandiev“*, Plovdiv, 2019, p. 385-390.].

Кесякова, Елена. Аристократичният дом на Филипопол. В: Генчева, Е. (ред.) *Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva. Югоизточна Европа през античността*, VI в. пр. Хр. – началото на VII в. сл. Хр., София, 2008, с. 235-255. [**Kesyakova**, Elena. Aristokratichniyat dom na Filipopol. V: *Gencheva, E. (red.) Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva. Yugoiztochna Evropa prez antichnostta*, VI v. pr. Hr. – nachaloto na VII v. sl. Hr., Sofia, 2008, p. 235-255.].

Ракоција, Миша. Још једном о сликарствустарохришћанске гобнице са фигураалним представама у Нишу. У: *Нии и Византија*, Ниш, XII, 2014, с. 49-70. [**Rakotsija**, Misha. Josh jednom o slikarstvustarokhrishhanske gobnitse sa figuralnim predstavama u Nishu. In: *Nis and Byzantium*, Nish, 2014, XII, p. 49-70.].

Anderson, Maxuell, L. Pompeian Frescos in the Metropolitan Museum of Art. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Winter 1987/88. Vol. XLV, no. 3, p. 3-56.

Cyrylli Alexandriae Archiepiscopi Homilia, XI. PG 77.

https://books.google.bg/books?id=GISEWu9c-n0C&pg=PP7&lpg=PP7&dq=Cyrylli+Alexandriae+Archiepiscopi.+Homilia&source=bl&ots=R3K80u2goB&sig=ACfU3U0PMchspJSnfJeqnkXB7-ReDUHKag&hl=bg&sa=X&ved=2ahUKewijqITT-qXyAhXH_7sIHVfWDCMQ6AF6BAGQEAM#v=onepage&q=Cyrylli%20Al&f=false. (accessed 13 September 2020).

Ćurčić, Sloboban. Architecture as Icon. In: Ćurčić, Sl. and Ev. Hadjistryphonos (eds.). *Architecture as Icon: Perception and Representation of Architecture in Byzantine Art*, Princeton, NJ: Princeton University Art Museum, 2010, p. 3-38.

Jelicic Radonic, Jasna. Ranokrscancke Freske u Lovrecini na Bracu. *Prijateljstvo zbornik I Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)*, 1992, no. 32, p. 133-150.

Kantareva-Decheva, Elena, Stanev, Stanislav. New mosaic floors in the Episcopal basilica of Philippopolis. *Proceedings of XIV Conference of Association Internationale pour l'Étude de la Mosaique Antique (AIEMA)*, (Nicosia, Cyprus, 15-19 October 2018). (in print)

Lidov, Aleksey. The Temple Veil as a Spatial Icon Revealing an Image-Paradigm of Medieval Iconography and Hierotopy. *IKON*, 2014, no. 7, p. 97-108.

Mincev, Aleksandar. Mosaiken aus der frühchristlichen Basilika in der Han Krum-Strabe. Im: Pillinger, R., Al. Lirsch und V. Popova (Hg.). *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Mosaiken Bulgariens*, Reihe: Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 483, Reihe: Archäologische Forschungen, Bd. 25, Erscheinungsjahr, 2016, Nr 34, p. 25-37, Nr 2.

Nikolov, Dimitar. Malereifragmente einer frühchristlichen Kirche in der Thermen. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 36-37.

Osterchout, Robert. The Virgin of the Chora: An Image and its Contexts. In: Osterchout, R. and L. Brubaker (eds.). *The Sacred Image. East and West : Illinois Byzantine Studies IV*. Chicago, 1995, p. 91-161.

Ousterhout, Robert. *Eastern Medieval Architecture: The Building Traditions of Byzantium and Neighboring Lands*. Onassis Series in Hellenic Culture. Oxford, 2019.

Petrova, Svetla. The Roman Architectonic Decoration Reused in the Early Christian Buildings of Parthicopolis. *Патримониум. МК. Списание за културното наследство - споменици, реставрација, музеи*, Скопје: Каламус 2017, Год. 10, бр. 15, с. 137-186. [PATRIMONIUM. MK. Spisanie za kulturnoto nasledstvo - spomenici, restavracija, muzei, Skopje: Calamus, Year 10, no 15, p. 137-186].

Petrova, Svetla. The Baptistery of the Episcopal Basilica in Particopolis. In: *Nis and Byzantium*, Niš, 2016, XVI, p. 133-152.

Popova-Moroz, Vanya. Nicopolis ad Nestum. Wandmalereireste der frühchristlichen Basilika 2 und deren Gräber. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 81-83, Nr 66.

Popova-Moroz, Vanya. Sandanski. Malereifrgmente der Basilika 1 und des angeschlossenen Gebäudekpmplexes. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 84-87, Nr 69.

Popova, Vanja, Lirsch, Alexander. Mosaiken aus der extramuralen sog. Basilika Nr 7 odre Basilika des Bitus. Im: Pillinger, R., Al. Lirsch, V. Popova (Hg.). *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Mosaiken Bulgariens*. Reihe: Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 483, Reihe: Archäologische Forschungen, Bd. 25, Erscheinungsjahr, 2016, p. 410-421, Nr 92.

Rakocija, Miša. Painting in the crypt with an anchor in Niš. In: *Nis and Byzantium*. Niš, 2009, VII, p. 87-106.

Stanev, Stanislav, **Tankova**, Jeni. The Episcopal Basilica of Thracian (Plovdiv, Bulgaria). *Proceedings of XVII International Congress of Christian Archaeology (Utrecht & Nijmegen, The Netherlands, 2-6 July 2018) (in print)*.

Stoyanova-Serafimova, Dimka. Sandanski. Wandmalereireste der Basilika 3. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 87-88, Nr 70.

Tutkuvski, Miško. Paintings in the Old Episcopal Basilica in Stobi – Analyses of the Technical-Technological Characteristics. *Folia Archaeologica Balkanica*, Skopje: Faculty of Philosophy, 2018, IV, p. 377-403.

Valeva, Julia. La peinture funéraire dans les provinces orientales de l'Empire romain dans l'Antiquité Tardive. *Hortus Artium Medievalium (Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages)*, Zagreb, Croatia, 2001, Vol. 7, p. 167-208.

Valeva, Julia. La peinture murale en Thrace pré-romaine. In: Dubois, Y. avec U. Niffeler (dir.) *Pictores per provincias II – status quaestionis, Actes du 13e Colloque de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA), Université de Lausanne, Anthropole, du 12 au 16 septembre*. *Antiqua* 55. Basel, 2018, p. 37-54.

Valeva, Julia. La peinture romaine des provinces de Mésie, de Thrace et de Dacie. In: Dubois, Y. avec U. Niffeler (dir.) *Pictores per provincias II – status quaestionis, Actes du 13e Colloque de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA), Université de Lausanne, Anthropole, du 12 au 16 septembre*, *Antiqua* 55. Basel, 2018, p. 927-974.

Vladkova, Pavlina, **Valeva**, Julia. Fresco fragments from the extra muros residence in Novae (Sector VIII A). In: XXIV International Limes Congress, Serbia, September 2-9, 2018 (in print).

Zimmermann, Barbara. Sandanski. Wandmalereireste der Basilika 4. Im: Pillinger, R., V. Popova und B. Zmmermann (red.) *Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 88-92, Nr 71.

Δουκατά – Δεμερτζή, Σοφία. Η τοιχογραφία του Βαπτιστηρίου της Βασιλικής Α΄ των Φιλίππων. Σέμογλου, Αθ., Ι. Π. Αρβανιτίδου και Εμμ. Γ. Γούναρη (επιμέλεια). Σε: *ΛΕΠΕΤΥΜΝΟΣ. Μελέτες Αρχαιολογίας και Τέχνης. Υστερη Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Μεταβυζαντινή Περίοδος*. Θεσσαλονίκη 2018, σ. 135-152 [**Doukata - Demertzi**, Sofia. The Fresco of the Baptistry of Basilica A in Philippi. In: Semoglou, Ath., I.P.Arvanitidou and Em.G. Gounari (ed.). *LEPETYMNOS. Studies in Archaeology and Art. Late Roman, Byzantine, Postbyzantine Period, Thessaloniki*, 2018, p.135-152].

Ενοτητα Πιερίας, Περιφερειακή. Διον. Σε: Ασημακοπούλου-Ατζακά, Π. (γενικός συντονισμός) *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος. III. Μακεδονία-Θράκη, 2: Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Μακεδονίας και της Θράκης (εκτός Θεσσαλονίκης), Βυζαντινά Μνημεία* 18 (ΑΠΘ, ΚΒΕ-ΜΙΕΤ), Θεσσαλονίκη 2017 Μερὸς Α΄-Β΄ [**Enotita Pierias**, Peripheriaki. Dion. In: Asimakopoulou-Atzaka, P. (general coordination) *Constitution of the Early Christian Mosaic Floors of Greece. III. Macedonia-Thrace, 2: The Mosaic Floors of Macedonia and Thrace (except Thessaloniki)*, Byzantine Monuments 18 (AUTH, ΚΒΕ-ΜΙΕΤ), Thessaloniki 2017 Part Α΄-Β΄].

SACRED SPACE WITHOUT END: COLONNADE WALL MURAL OF THE EPISCOPAL BASILICA OF PHILIPPOPOLIS

Iva Doseva

Abstract: Among the scarce evidence of the mural decoration of the Episcopal Basilica of Philippopolis is a fragment in the lower part of the northern portico, consisting of two layers of paint, laid successively in the 4th – 5th century and in the 5th – 6th century. The technique is buon fresco and represents imitation of stone. The earlier image is of a square construction. The decoration of the second layer of paint follows a complicated compositional pattern, the so-called "columns and orthostats". The analysis outlines analogues of various materials from the Roman and early Byzantine periods. It is suggested that the picturesque columns in the lower register of the walls are a projection of the real columns in the church and depict the church interior. They are intended to "liberate" the sacred space in the infinity and visualize the idea that it is the God's house, Container of the Uncontainable, where God exists in an invisible and indescribable manner.

Keywords: mural, imitation, column, orthostat, screen